

Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК.343.98:344.13(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14786558>

**Розслідування самовільного залишення військової частини або
місця служби та дезертирства (ст. ст. 407, 408 КК України)**

Шершенькова Вікторія

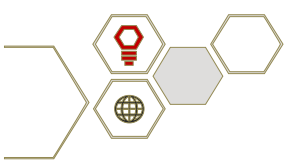
кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного Університету «Одеська юридична академія», 65000, Україна, м. Одеса, Фонтанська дорога 23, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3123-8578>

Прийнято: 21.01.2025 | Опубліковано: 31.01.2025

***Анотація.** У статті розглядаються важливі питання пов'язані з розслідуванням військових кримінальних правопорушень, таких як самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирства, які є одними з найпоширенішими у військовій сфері. Визначаються основні правові, організаційні й криміналістичні аспекти розслідування цих військових кримінальних правопорушень та їх запобігання.*

Особливу увагу приділено аналізу мотивів вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства, збору доказів, тактичним прийомам проведення допитів військовослужбовців та свідків, оглядів місця подій тощо, а також на врахування морально-психологічного стану військовослужбовців, які скоїли такі правопорушення.

Окреслено причини, які спонукають до скоєння самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства: психологічний або фізичний стан, матеріальні або соціально-побутові причини, конфліктні

ситуації та інші. Встановлено, що задля запобігання вчинення відповідних військових кримінальних правопорушень, необхідно визначити «строки військової служби» для мобілізованих.

Наводяться практичні рекомендації щодо ефективності розслідування та пропонуються заходи для запобігання самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства.

На сьогодні підготовлений законопроект про демобілізацію до подання у Верховну Раду України, але цей законопроект прямо залежить від підготовки резервів військовослужбовців Збройних сил України і від ситуації на фронті. Разом з тим, поки вирішується питання з демобілізацією, необхідно приділяти увагу проведенню ротаций військовослужбовців, давати більше часу для відновлення (реабілітації). Також важливе значення має надання військовослужбовцям професійної психологічної допомоги, які перебувають на передовій лінії фронту.

Ключові слова: самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, військові злочини, розслідування, криміналістика.

Investigation of unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion (Articles 407, 408 of the Criminal Code of Ukraine)

Shershenkova Viktoriia

PhD in Law, Associated Professor of the Department of Criminalistics, Detective and Investigative activity of the National University «Odesa Law Academy», 65000, Ukraine, Odesa, Fontanska doroga 23, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3123-8578>

Abstract. *The article examines important issues related to the investigation of military criminal offenses, such as unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion, which are among the most common in the military*

sphere. The main legal, organizational and forensic aspects of the investigation of these military criminal offenses and their prevention.

Particular attention is paid to the analysis of the motives for committing unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion, collecting evidence, tactical techniques for conducting interrogations of servicemen and witnesses, inspecting the scene of events, etc., as well as taking into account the moral and psychological state of servicemen who committed such offenses.

The reasons that encourage the commission of unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion are outlined: psychological or physical condition, material or socio-economic reasons, conflict situations, etc. It is established that in order to prevent the commission of relevant military criminal offenses, it is necessary to determine the "terms of military service" for the mobilized.

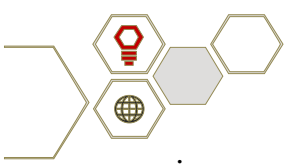
Practical recommendations are provided regarding the effectiveness of the investigation and measures are proposed to prevent unauthorized abandonment of a military unit or place of service and desertion.

Today, a draft law on demobilization has been prepared for submission to the Verkhovna Rada of Ukraine, but this draft law directly depends on the training of reserve servicemen of the Armed Forces of Ukraine and the situation at the front. At the same time, while the issue of demobilization is being resolved, it is necessary to pay attention to the rotation of military personnel, to give more time for recovery (rehabilitation). It is also important to provide professional psychological assistance to military personnel on the front lines.

Keywords: *unauthorized abandonment of a military unit or place of service, desertion, military crimes, investigation, criminalistics.*

Постановка проблеми. В умовах російської збройної агресії проти України, захист суверенітету і територіальної цілісності України є пріоритетним завданням держави.

Сьогодні військовослужбовці все частіше вчиняють такі військові кримінальні правопорушення як самовільне залишення військової частини або

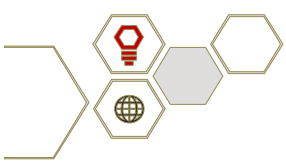

місця служби та дезертирство, які можуть підривати систему оборони держави, яка має бути міцною, тому боротьба з цими негативними явищами має ключове значення для запобігання їх вчинення, включати підтримку морального стану військовослужбовців та посилення військової дисципліни.

Ці обставини підкреслюють необхідність системного підходу до створення дієвого механізму розслідування та запобігання вчинення військових кримінальних правопорушень як самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розслідування військових кримінальних правопорушень, у тому числі самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства висвітлено у низці наукових праць вітчизняних фахівців, таких як О. В. Батюк [8], В. В. Давиденко [9], В. С. Давиденко [11], Н. А. Дмитренко [12], С. О. Дмитрів [8], М. І. Карпенко [14], Р. В. Комісарчук [16], Ю. В. Тищенко [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зменшуючи цінності наукових напрацювань щодо вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства, необхідно зазначити, що більшість учених зосереджують увагу на процесуальному аспекті. Разом з тим криміналістичний аспект розглядається вибірково, а також більшість наукових доробок були підготовлені до лютого 2022 року (до російської збройної агресії проти України). Так, досліджувалися переважно питання вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства щодо слідчих (розшукових) дій на початковому та наступному етапах; способів вчинення та вдосконалення організації розслідування військових кримінальних правопорушень; подолання протидії зацікавлених осіб їх розкриттю та розслідуванню; тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій в умовах бойової обстановки. Однією з нагальних проблем є визначення причин вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства, що допоможе запобіганню їх вчиненню. Тому представлене наукове дослідження є однією із спроб вирішити окреслену проблематику

шляхом визначення основної причини вчинення цих військових кримінальних правопорушень, що дозволить сформулювати важливі рекомендації щодо профілактики їх вчинення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою є визначення початкових дій розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства. Відповідно до мети визначено такі завдання: розглянути першочергові дії розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства; причини вчинення цих військових кримінальних правопорушень та запобігання їм.

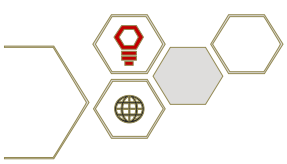
Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні порядок проходження військової служби здійснюється відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4], статутів Збройних сил України та інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України.

Стаття 65. Конституції України [1] та стаття 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4] зазначають, що захист України, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком кожного громадянина України.

Військовослужбовець зобов'язаний проходити військову службу у визначеному місці, добросовісно дотримуватися законів, статутів Збройних сил України і Військової присяги. Залишити місце служби тільки у разі отримання дозволу від командира (начальника), а після повернення доповісти йому про прибуття до військової частини або місця служби.

Варто зазначити, що дотримання порядку проходження військової служби є важливою умовою забезпечення боєздатності і бойової готовності Збройних сил України та інших військових формувань.

Самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство – це кримінальні правопорушення, які порушують порядок несення або проходження військової служби. Тобто військовослужбовці ухиляються від

виконання обов'язків військової служби і мають нести кримінальну відповідальність передбачену розділом XIX Кримінального кодексу України [2].

Так, відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року зафіксовано скоєння самовільного залишення військової частини або місця служби – 66240 та дезертирства – 23209 [13].

Стосовно розслідування цих військових правопорушень, то згідно зі ст. 214 КПК України [3], суб'єкт розслідування має певну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, про особу, яка можливо скоїла його. Як найшвидше слідчий має спланувати та провести низку слідчих (розшукових) дій, а саме розшук та затримання підозрюваного.

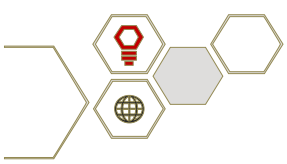
Відповідно до п. 3 ст. 214 КПК України [3], у окремих випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань можуть провести огляд місця події. Після цього слід переходити до подальшого розшуку підозрюваного. Наявність інформації про одяг, особливі прикмети на тілі, пошкодження чи поранення розшукуваного допоможе пришвидшити розшук злочинця.

Також є ще один важливий момент, що окрім розшуку підозрюваного військовослужбовця, можуть розшукувати його труп до тих пір поки дана інформація не буде перевіреною.

Необхідно спланувати комплекс невідкладних розшукових заходів блокування маршрутів пересування підозрюваного. Обов'язково варто врахувати можливість застосування втікачем вогнепальної зброї, спеціальних засобів, військової техніки.

Є певні особливості планування затримання таких підозрюваних в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці [10].

Згідно до ст. ст. 3, 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [5] Військова служба правопорядку сприяє у межах своєї компетенції органам досудового розслідування, тому розшукові заходи слідчому варто планувати разом з представниками цієї служби. Стаття 281 КПК України [3] зазначає, якщо місцезнаходження підозрюваного невідоме, то його

оголошують у розшук. Про оголошення розшуку військовослужбовця обов'язково виноситься окрема постанова (до постанови приєднуються копії повідомлення про початок досудового розслідування, довідку про зовнішність підозрюваного, одяг, звички, особливі прикмети, родинні та інші зв'язки, паспортні дані, фотографії та інше), якщо досудове розслідування не зупинене, чи зазначено в постанові про зупинення досудового розслідування, відповідно такі відомості вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

На початковому етапі необхідно висунути й перевірити загальні (типові) версії про подію військового кримінального правопорушення. Далі оцінити вихідну слідчу ситуацію, поставити завдання та визначити послідовність проведення слідчих (розшукових) дій [19].

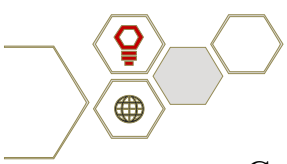
Варто переглянути версії про місце можливого перебування підозрюваного (наприклад, затриманий органами поліції; потрапив у лікарню, морг; перебуває у батьків, родичів, знайомих за попереднім місцем роботи чи навчання; має при собі фіктивні документи тощо). До матеріалів справи можуть додаватися всі необхідні письмові документи.

Обов'язково здійснити обшук, оглянути особисті речі підозрюваного військовослужбовця, щоб встановити, які речі він забрав із собою (наприклад, йому видали майно, а він забрав його з собою).

Допитати командирів і знайомих із числа цивільних осіб підозрюваного військовослужбовця, за яких обставин і в який час він зник з військової частини чи місця служби, яке мав ставлення до військової служби, можливо відомо про його плани на майбутнє і обов'язково дізнатися про зовнішній вигляд.

Перевірити інформацію про притягнення розшукуваного військовослужбовця до кримінальної відповідальності (коли і за які злочини).

Згідно п. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7], «підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність виконують письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів».

Статті 246, 250, 253-255, 258-275 КПК України [3], передбачають порядок здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, які мають важливе значення для встановлення місця перебування та затримання військовослужбовця, який вчинив злочин.

Для того, щоб перешкодити підозрюваному військовослужбовцю покинути район дислокації військової частини, місця служби необхідно швидко організувати спостереження за вокзалами, можуть бути перекриті дороги та перевірка на блокпостах.

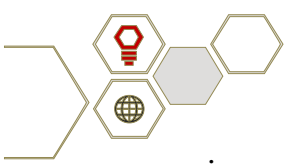
Розшукуваний військовослужбовець може прийти у місця де проживають його рідні, знайомі, тому відповідним органам (місцевого самоврядування та їх виконавчим органам, правоохоронним) направляється інформація про зниклого військовослужбовця. Правоохоронні органи за слідчим дорученням здійснюють допит свідків, вилучення предметів обмундирування і затримують військовослужбовця [15].

Тактичні прийоми під час розшуку підозрюваного направлені на створення перешкоджаючих умов для пересуватися та можливості залишатися на одному місці [17].

Результативним може бути повторний обшук у місці його колишнього проживання, оскільки психологічне напруження родичів, знайомих також може спонукати до правдивих показів, а підозрюваного - до визнання своєї вини.

Якщо підозрюваного у вчиненні злочину знайдено, то розслідування починається з допиту військовослужбовця, що самовільно залишив військову частину, місце служби.

Варто уточнити наступні питання: коли залишив територію військової частини, місце служби; причини залишення і хто міг знати про плани зниклого військовослужбовця з військової частини чи місця служби, а також чи мав намір повернутись і що є підтвердженням його наміру продовжувати військову службу; де, з ким і скільки часу перебував; хто бачив його під час залишення військової частини; у разі хвороби чи звертався за медичною допомогою; якщо

раніше вчинялися самовільні залишення військової частини або місце служби і з уточненням часу залишення і повернення до військової частини [14].

Під час допитів свідків необхідно встановити тривалість відсутності у військовій частині або на місці служби.

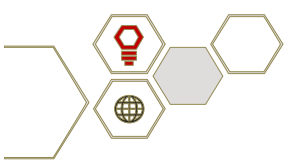
В серпні 2024 році ст. 401 КК України [6] було доповнено, згідно з цим особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо у період дії воєнного стану вперше вчинила кримінальні правопорушення за ст. ст. 407, 408 КК. Для цього вона має добровільно звернутися з клопотанням (до слідчого, прокурора, суду) про бажання продовжити проходження військової служби і повернутися до військової частини чи до місця служби, особа також має право змінити військову частину. Для продовження проходження військової служби командира (начальника) військової частини (установи) обов'язково має дати письмову згоду.

Особи, які самовільно залишили військову частину, місце служби мали можливість повернутися добровільно до військової служби до 1 січня 2025 року, у такому разі їх було б звільнено від кримінальної відповідальності. 9 січня 2025 року Верховна Рада України подовжила цей строк до 1 березня 2025 року.

У випадку закриття судом кримінального провадження і суд виносить ухвалу, відповідно до якої звільнена особа протягом 72 годин має прибути до військової частини або місця служби. Відповідно військовослужбовці продовжують дія контракту, отримують грошове, продовольче, речового забезпечення, а також мають право на пільги та соціальні гарантії [6].

Якщо суд ухвалив виправдувальний вирок для військовослужбовця, то дія контракту продовжуються, «строк військової служби зараховується до вислуги років для виплати надбавки за вислугу років і призначення пенсії, до строку вислуги років для присвоєння чергового військового звання та поновлюються пільги і соціальні гарантії», а також надається недоотримане грошове, продовольче, речове забезпечення [6].

З осені у всіх засобах масової інформації повідомляють про все частіші випадки самовільного залишення військової частини або місця служби та

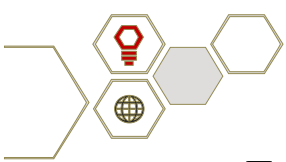

дезертирства військовослужбовцями і про повернення їх до несення служби. Тому необхідно зупинитися на причинах вчинення відповідних військових кримінальних правопорушень. Відповідно до анонімного опитування проведеного через Google Forms у одній із військових частин Південного регіону було визначено причини, які спонукають військовослужбовця Збройних сил України здійснити кримінальне правопорушення за ст. 407, ст. 408 КК України:

- психологічний стан (стрес, страх, відсутність мотивації, відчуття несправедливості, відсутність психологічної допомоги) (21 %);
- фізичний стан (втома, неефективне відновлення після бойових завдань, погіршення стану здоров'я) (18,5 %);
- соціально-побутові причини (сум за рідними і близькими, конфлікти в родині, тяжкі хвороби рідних, фінансові труднощі) (19,5 %);
- матеріальні причини (невплата або затримка заробітної плати, невідповідні умови проживання, харчування, речового забезпечення) (5 %);
- конфлікти у військовій частині (відсутність підтримки побратимів чи командирів, конфлікти з командирами) (32 %);
- інші причини (4 %).

На питання, які зміни необхідно внести до чинного законодавства, щоб знизити статистику вчинення відповідних військових кримінальних правопорушень, військовослужбовці зазначають, що необхідно визначити «строки військової служби у період воєнного стану», оскільки невизначеність негативно впливає на психологічний стан.

По-перше, вважаю, що саме є основною причиною вчинення військових кримінальних правопорушень, а саме самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства, а вище перераховані причини є додатковими причинами. Насьогодні у Міністерстві оборони України заявили, що законопроект про демобілізацію вже підготовлений та готовий до подання у Верховну Раду України, але через відсутній механізм поповнення армії після проведення демобілізації цей законопроект залишається без руху.

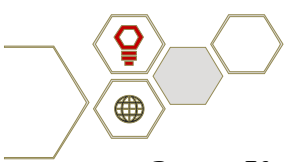
По-друге, під час проведення ротацій приділяти більше уваги для відновлення військовослужбовців, має бути індивідуальний підхід.

По-третє, важливе значення має надання військовослужбовцям психологічної допомоги. Військовослужбовці перебуваючи на передовій лінії бойових дій, здатні здійснювати психологічну самодопомогу й взаємодопомогу, оскільки їх цьому навчають психологи у військових частинах, але як показало опитування цього недостатньо.

Висновки. Слід зазначити, що сьогодні ухилення військовослужбовця від виконання своїх службових обов'язків, незаконна відсутність у військовій частині негативно відображається на боєздатності і бойовій готовності у Збройних силах України та інших військових формуваннях. Запобігання військовими кримінальними правопорушеннями, а саме самовільним залишенням військової частини або місця служби та дезертирством має важливе значення для зміцнення військової дисципліни, а також для попередження здійснення інших злочинів. Так, необхідно визначити «строки військової служби у період воєнного стану», задля проведення демобілізації, необхідно під час проведенню ротацій військовослужбовців, давати більше часу для відновлення (реабілітації) і надання військовослужбовцям професійної психологічної допомоги, особливо тим, які перебувають на фронті.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.01.2025).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року. № 2232-XII. Дата оновлення: 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
5. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 року. № 3099-III. Дата оновлення: 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20 серпня 2024 року. № 3902-IX. Дата оновлення: 20.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року. № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
8. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 77-87. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf>
9. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
10. Давиденко В. В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини в умовах бойових дій чи військового конфлікту. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 149-160. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cc89d8da-9eb2-463f-b7a4-4a2481de3fb6/content>

11. Давиденко В. С. Типові форми та способи протидії розслідуванню військових злочинів. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнародного круглого столу (м. Київ, 9-10 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 108-114. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d60b34f8-a5c1-471f-b553-79c519388ba1/content>
12. Дмитренко Н. А. Особливості профілактики та попередження окремих груп злочинів у Збройних силах України. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 101-105. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/17.pdf
13. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.01.2025).
14. Карпенко М. І. Військові злочини : характеристика, методика розслідування та запобігання : посіб. / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. К. Матвійчука. К. : ВД Дакор, 2013. 472 с.
15. Карпенко М.І. Розслідування військових злочинів – одна з форм боротьби за зміцнення військової дисципліни і правопорядку у військових формуваннях України. *Юридична наука*. 2013. 6. С. 78-83.
16. Комісарчук Р. В. Особливості розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 345-350. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98d477eb-00c7-4217-9ba2-477f8256d9af/content>
17. Кримінальний процес: підручник / Л. Д. Удалова та ін.; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ:, «Центр учбової літератури», 2022. 780 с. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/kafedru/kkp/2022/krym_protzes_2022_pidr.pdf

18. Тищенко Ю. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби: дис. ... доктора філософії права: 081 / Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2021. 222 с. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dis_tishenko.pdf
19. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27d635b0-3ef7-4509-8680-12739ea5a8e9/content>